

KOCZKÁS SÁNDOR

MAGYAR LÍRA 1969-BEN

Variációk egy ellentmondásra

Időnként költők elégedetlensége járja át a költészetet. Költők elégedetlensége a költészettel. Friss versei között egy négysorosban Rákos Sándor ezt így érzékelteti:

hiába zártam be magam
ólomlemez-versek mögé
égési sebeket okoz
átsugárzik belém az emberiség
(*Hídba*)

Panasz ez? Leszámolás a versbe, poézisbe menekülés olykori illúzióival, utópiáival? Talán az is. Vagy szemérmes boldogság-hirdetés: fájó ünneplése annak, hogy a versekben élő ember nem menekülhet a poézis legfőbb „tárgya” elől? Hogy ma már nincs védelem a vershalmazok bástyái mögött sem az ember s az emberiség sugárzásai elől? Mert ezt a sugárzást a vers nemcsak összegyűjti, hanem át is ereszti: sőt sokszorozza, sűrítve továbbítja. Bizonyára erről is vall ez a tudatosan hanyagul formált, de gondolati horgokkal dúsitott négy sor.

Mindegy azonban. E szösszenet, e lírai aforizma ereje éppen abban rejlik, hogy a mögöttes összefüggései nyitottak. Értelmezése kötetlen, lebegő. Mintha azt is elmondaná, hogy napjainkban a l'art pour l'art legendája végleg szertefoszlott. Nem lehet a költészetbe menekedni a költészet emberies eszményei elől. Hiábavaló. S azt is, hogy sebző-gyógyító jelenlétével mindenhova elkíséri, s mindenhol eléri az embert, a poétát az emberiség. Védi a humánus mágneses viharaitól, de ugyan-

akkor magasfeszültségeihez is odaszegzi a vers a költőt. Így lesz a sorsa egyszerre kín és büszkeség.

Máskor viszont éppen az előbbi képlet fonákja lázítja fel a poétát. Csak szenteltvíznek érzi a verset és üres malasztnak a benne rejtőzködő állandó Szentlelket, a humánusmot. Vicsorgó-fintorgó tükörképet állít elénk elégedetlen szenvedélyében Ladányi Mihály:

naponta felfal minket ez a Föld
cinikus pofájába vesz és szuszogva jár a Nap körül

jóemberek kiáltozunk a fogai között
hát nem találtuk-e fel a humanizmust egymásnak

mi az a humanizmus kérdezi valaki
de éhenhal meg se várva a választ

s akkor ini körülálljuk és szeliden magyarázzuk
a humanizmus az hogy

szorongunk bár és vérünk és meghalunk
de kidugjuk a cinikus pofából
derék kis mutatóujjunktat

(Parlandó — 2.)

Mit ér a vers, ha önmagában sohasem lehet azonos a cselekvéssel? Ha a benne felgyülemlett emberi feszültség nem érkezhetsz el az egyetlen valódi feloldáshoz, a közvetlen tethoz? Az éhezésről humanista részvétellel írt költői prédikáció még semmit sem enyhít az éhhalállal küszködő sorsán: csupán groteszk módon szembeállítja mindenfajta költészet és humanizmus reális tehetetlenségével. Határesetet, kiélezett végletet tömörít Ladányi is, miként Rákos is: arrafelé kalandozva, ahol még érzékelhető, s ahol már éppen megszűnőben van a költészet illetősége.

Eleinte csak két ellentétes lírai alkat önmaga-próbálásának tünt mindez. Költők vallomásának, akik más-más partfaltól indulva a költészet lehetőségeinek rugaszkodtak neki: mániákusan már, s istenkísértően provokálva a költészet gravitációs

törvényeit. De a friss kötetekben újra meg újra hasonló versekkel találkozunk az ember. Vas István verseskönyvében például egy olyan aprócska költeménnyel, amely szinte az antilíra pillanatát rögzíti, amikor az alkotás mámora sem adhat harmóniát. Amikor a vers is törött sóhaj csupán a lét szakadéka fölött:

Csak ülni, nem írni,
A világot beszívni
Mindenestül, valami hitetőt
Tárolni, nem akaratra,
Az új meg új szavakra,
Mint azelőtt,
Csak egy ideig kibírni
Azt, amit lebírni,
Sőt, magunkból kiírni
Már senmi sem adhat erőt.

(Egy olasz kávéházban)

Persze e sorokban végül is éppen úgy kettős kihívással bírkózik a költő, mint a korábbiakban. Az elsőt maga a lét kényszeríti rá, a másodikat, a személyesebbet a költő szegzi szembe a szorongató léttel. Így próbálva meg emberi teherbírását, lírai tartásának erejét. S mindez már a mai költészet különös szféráiba vezet: a gyakran tudatosan is csiholt, morális fogódzót és megvilágosodást kereső ars poeticák terepére. Ars poeticák? Pontatlan a szó. E versekben élet és költészet konfliktusának egyedire szűkített változatával volt találkozásunk, ha az egyedi többnyire túl is nő az egyszeri értelmű személyesen. Mert ezt az egyéni felismerést tágabbá szélesíti a csak partikulárisan költői mögött állandóan megjelenő egyetemesebben mindennapi. A lírai élethelyzeteknek támasztékot és teljesebb emberi hitelt mindig a hozzájuk hasonló köznapi szituációk adnak. Az elégedetlenség egyszerre szól a lét befolyásolhatatlan természetének s törvényeinek és az ellenébe fordított emberi-költői tartás réseinek, gyengeségeinek.

Így lesz — bár leütött akkordjai közvetlenebbül a költői ars poeticák dallam-rendszeréből valók — Nagy László *Versben bújdósó* című költeménye is a líra igényeinél általánosabb lét-

és magatartásvallomás. Már a szölongatásban is benne bujkál a feszültség: vállalás és kitörés együttes szándéka a morális megméretés állandó „kényszeréből”:

Versben bújdosó haramia vagy,
fohászból, gondból rádszabott sorsból
hírhedett erdőt meg iszalagos
bozótot teremtesz magad köré . . .

Képzelete mozgását éri tetten az önismeretre nevelt lírai tudat. Azt a burkoltan finom költői munkát, amellyel minden valós vagy elvont helyzetet a harci készültség látomásává avat maga körül. S a helytállás drámájává sűríti, tömöríti a közvetlen létet:

szemed, a szemed is tünedező
levelek rése ahogy tágul,
ahogy szűkül, de mindig másutt,
szüntelen célzó, de célozhatatlan,
kintről ordasi tűz s fegyelem,
belül piros őzike-csillag —

(*Versben bújdosó*)

Ismeretes, hogy minden költői tartás nemcsak alkati tulajdonság, nemcsak ösztönös belső indítékok szerves kiteljesítése, hanem tudatos vállalás, feladatként megélt koncentráció is. Hallatlan energiát igénylő életmű-építkezés. De nem szerepjátszás, nem önkényesen és mesterkéltén fölvetett lírai viselkedés. Megélt és élményszerű lényeggé érlelt emberi magatartás. Kevésbé tudatosított mozzanat azonban az, hogy mindez küzdelem is: a költő személyiségének meghatározott irányú összpontosítása és kiélezése. Olyan fókuszbba tömöríti verseiben megmutatkozó önmagát — a mindnyájunk által ismert lírai énjét — a poéta, hogy ezt a szellemi hőséget, magasízzást lehetetlen a mindennapok folyamatában is állandósítania. Ezért érzi, s éli meg újra és újra a fölismert, következetesen megvalósuló lírai magatartásának s hétköznapi léte esetlegességeinek egymásra torlódó konfliktusát. Belülről már-már csor-

dultig szelídség, egyetlen „piros őzike-csillag”. Kívülről viszont a lírai készenlét törvényeihez igazítja magát: a vállalt helyzetállás feszültsége tölti el lényét, s ezért csupa „ordasi tűz s fegyelem”.

A költő egyéniségének spontán áramlásaiból és tudatosított élményeiből alakítja ki az életmű építésére alkalmasnak ítélt lírai tartását. S persze sokféle motívum játszik szerepet szuverén választásában, amelyet azonban nem ösztönösen, nem mechanikusan érvényesít. Belső küzdelemmel mindig és önkéntes szellemi fegyelemmel. Az ösztönös lírai lendület szabad röptetésre készíti-csábítja nemegyszer. Ilyenkor szól azonban közbe a tudatosan választott magatartás szűrőrendszere: szelektál, alakít, az életmű már meglevő erővonalaihoz igazít. A magára vett tartás fegyelme pedig spontánul is súrlódásokba, meg hasonlásokba sodorja önmagával a költőt. S ilyenkor horkan fel benne a lázadás dühe: elégedetlenség a verssel, a költészettel, a lírai fegyelemmel. Egyetlen kétsoros példázatban a költői elégedetlenség és a lírai fegyelem folyamatosan feloldódó dialektikáját Nemes Nagy Ágnes így jeleníti meg:

- Engedj, zászlórúd! Mért markolsz vissza a széltől?
- Rongy lennél egyedül. Így lobogó, lobogó!

(Párbeszéd)

Első pillantásra meglepő, hogy az esztendő friss és gyűjteményes köteteinek, antológiáinak verseiben ilyen nyomatékkal bukkan fel a költői alkotás belső feszültségeinek motívuma. Meglepő, mert ez az ellentmondás nem új érlelésű, nem a hatvanas évek végének közvetlen társadalmi-történeti helyzetéből ered. Nem egy vagy több esztendő felszíni aktualitása fogalmazódik meg benne, hanem — némi túlzással szólva — egy hosszabb folyamat önmagára ébredése. Érvényessége az 1969-es év szűk naptári keretei között aligha érthető és értékelhető, hiszen korábbi vallomásokat már az előbbi évek verseiben is találhatunk. De az már korántsem véletlen, hogy e költői kérdőjelezés most ennyire következetes és gyakori. Nem maga a jelenség az új, hanem a sűrűsége.

Egy év s egy évtized

Keresztmetszet az elmúlt esztendő lírai terméséről? Ez legfeljebb csak az előbbihez hasonló sűrűsödési pontok, csomósodások mentén lehetséges. Hagyományosan részletező leltározást vagy kötetről kötetre haladó mozaikos kritikai beszámoló aligha készíthetünk. Ezt már a kiadott verseskönyvek mennyisége is eleve lehetetlenné teszi. Mert az 1969-es évben 48 mű jelent meg élő magyar költők alkotásaival: zömében friss verseskötet, néhány válogatott gyűjtemény és három antológia. Bonyolítja az áttekintés nehézségeit, hogy ez a szám nem egyszeri és kiugró megjelenési adat. Már évek óta csaknem félszáz könyv az egy-egy esztendőre eső lírai termés számszerű „mutatója”: 1967-ben 47, 1968-ban 49 új, eredeti verseskötet került kiadásra. Állandósult bőség ez már, amely — mondani sem kell — mehökkent, és zavarba hoz.

A tömegtermelés veszélye fenyegeti költészetünket? Persze nem hiszem, hogy költészet és statisztika különösen termékeny párbeszédet kezdhetne egymással, Mindenki tudja, hogy a poézis — még „objektív” látszatot keltve is — a felnagyított személyesség szféráiban érzi jól magát. Hogy az egyetlenség, a kizárólagos meghittség illúzióját kedveli. S hogy mértéke nem a jól érzékelhető mennyiség, hanem a számokra lefordíthatatlan minőség. Szellemi műszercink szerint azonban sehol semmi nyoma annak, hogy ez a lírai termésben mutatkozó bőség bármilyen lényeges összefüggésben is ártalmas volna. Nem tapasztaljuk, hogy költészetünk eleven folyamatában torzulásokat okozna, s a minőség szárnyalását akár részlegesen is megbéklyózná. Mert a kiválasztódás lehetőségeit végül is nem tömheti és zárhatja el a versek és verselők szapora áradása. Legfeljebb a tájékozódást s a helyes, találó értékelést nehezíti. Sőt: gyakran megoldhatatlan feladat elé állítja az erre jószándékból vagy hivatásból vállalkozót. Annyira, hogy már nem látja a verstől a poézist. A rövid érvényű, esetleges kötetektől az időben maradandó lírai folyamatot.

Tehát egyszerűbb a helyzet. Nem „termelési válság”, hanem

egy kisebbfajta információ-robbanás állapota jellemzi a magyar költészetet. Hiszen az évi termést lépésről-lépésre követni csak az képes, aki — némi szünettel — az esztendő minden hetére „beoszt” magának olvasni, feldolgozni egy-egy kötetet. A teljes információhoz azonban ez is kevés, mert a legritkább eset, hogy ugyanannak a költőnek egymást követően minden évben jelenjen meg kötete. 1969-ben is a kiemelkedő vagy ismertebb költők közül friss verseskötvet adott ki Vas István, Juhász Ferenc (több évi szünet után most kettőt is), Képes Géza, Rónay György, Károlyi Amy, Rákos Sándor, Szécsi Margit, Rába György, Garai Gábor, Tornai József, Ladányi Mihály, Kalász Márton. Eddigi életműve válogatott gyűjteményével jelentkezett Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Fodor András és Takács Imre. Az első gyors szembesítésnél is föltűnik viszont, hogy az elmúlt évben nem volt új verseskötete Illyés Gyulának, Nagy Lászlónak, Zelk Zoltánnak és Weöres Sándornak, Benjámín Lászlónak, Csanádi Imrének, Somlyó Györgynek és Simon Istvánnak, vagy Csoóri Sándornak és Váci Mihálynak. A magyar líra folytonosságában azonban az elmúlt év folyamán — hacsak a kötetbéli megszólalás adott dátumhoz kötődő sokféle véletlenét nem abszolutizáljuk — éppen úgy jelen voltak, mint korábban említett társaik: a *Szép versek*-antológiában és folyóiratokban publikált költeményeik tanúskodnak erről.

De csökkentés, tudatos körülhatárolás helyett így csak fokozzuk a tájékozódás igényeit és nehézségeit. Akit viszont valóban nem az évi termés külterjes teljessége vagy leltározó egyenlősége érdekel, hanem a költészetünkben felszínre törő lényeges emberi energiák és áramlások természete, annak olykor nagyobb és szélesebb terepet kell bejárnia. S persze mindez kevesebb közvetlen haszonnal jár. Mert néha egyetlen vers vagy lírai mozdulat, egyetlen szétszórtan jelentkező költői motívum teljesebben, mélyebben érzékelteti költészetünk mozgástörvényeit, mint több — patikamérlegen szőröstől-bőröstől — megméricskelt verseskötet.

Ekként találtunk rá az esztendő versei között a költői maga-

tartás ellentmondásaival bírkózó lírai motívumra is. E motívum nyomvonalát az időben visszafelé követve azonban tapasztalnunk kellett, hogy nem egyetlen év jellemző sajátosságát tapintottuk ki. Hiszen nem is kell messzebbre mennünk, mint Illyés egy évvel korábbi kötetének *Teremteni* című ciklusáig, hogy e tettenért motívumnak előbbi és különös változatára leljünk: egész alkotói szemléletet összegező nagy költeményre, amelyben természetesen ötvöződik egybe az ars poetica „hagyományos” hirdetése s a költészet lehetőségeivel szembesítő lírai küzdelem.

Legtöbbször hasonló módon „tréfálnak meg” az első látásra szintén sajátosan frissnek, sőt egyszerűnek tűnő mozzanatok. Az esztendő egyik elszigetelten magányos jelenségének véljük például először Vas István kiemelkedő versét is, *Az Internacionálé a Signoria-téren* című költeményt. Mert pillanatnyi közelítésben csak az élmény különösségét, a tompított hangszerelésben megörökített érzelmi drámát fogja fel az ember. Azt, ahogy a kor és a lélek egymásraható metamorfózisát meg-eleveníti. A már-már „megfagyott dallam”-ban viszont dermedt, de még élő nosztalgiák is élnek. Hiszen most ismét a fiatalos lendület ütemével éled fel: „Hogy egyszerre átfutja a vér, / Hogy mozgásrendszerétől csupa mozgás / E szigorú tavasz kiszabta tér?” Csak később tudatosodik bennünk, hogy az eleven lobogású élményen túl nagyobb energia röpteti egyetlen magasságokba e költeményt. A hajdani naív hiteken és az újabb keletű csalódásokon, megrendüléseken átlábaló távlatos történelemfilozófiai szenvedély. Csendes és meghitt győzelemről „tudósít” a vers: a vereségek s a cinikus fegyverletétel ellenében kiküzdött emberi odaadás üzenetét közvetíti. Nemcsak a „mégis” vagy a „csak azért is” indulatát, hanem a történelmi értelmű türelem és bizalom emberi tartását is:

De összeolvad új és régi dallam —
Fél évszázada vagy mióta hallom,
Hogy ez a végső, ez a harc?
És most miért nem szívettépő,

Hogy éppen ez a harc lesz a végső?
 Hát nem neveltség? nem kudarc?
 De mit számít, hogy nem ez a végső?
 Mit, hogy sohasem lesz a végső?
 És mit a szenny, a szörnyűség?
 Lesz valahol mindig új nemzedék,
 Amelynek nem lesz soha késő
 A győzelem, a kicsikart.

Ez a személyes hitelű és frappánsan egyéni formában jelentkező katartikus „hazatalálás” valóban társtalan az 1969-es lírában, de korántsem elszigetelt és egyszeri példa a hatvanas évek magyar költészetében. Éppen ez a disszonáns tapasztalatokat legyűrő történelemfilozófiai szemlélet s ez az „újra és megint érdemes”-magatartás hangzott fel már előbb és többféle változatban is. Más alapállásból és más gondolati ívvel és hangolásban hasonló tisztító eszmélődés folyamatán vezet végig — többek között — Benjámín László *Vérző zászlók alatt* s Illyés Gyula *Hatalmas nagy korszak . . . s a költők* című költeménye. Sőt maga Vas István sem először szembesít a történelem megpróbálta ember nehéz viaskodásaival. Már a hatvanas évek elejéről való „prózaversében”, az elvontabban kérdezőgető *Via Appia* soraiban is megfogalmazódik húzódozás és elszánás konok és megfellebbezhetetlen vitája: „. . . oly nehéz megérteni, hogy nem volt elég, hogy nem lesz elég, hogy mindig új útra küld a még és újra még”.

Legkönnyebben a kezdő fiatalok verseit lapozgatva altatná el magában az ember a megtréfáltatási gyanút. S náluk is leginkább akkor, amikor nem az elődök tárgy- és ihlet-köréhez nyúlnak, hanem arról szólnak éppen, aminek bőviben csak ők maguk vannak: a fiatalságról. Persze „rég”i” téma ez is: koronként minden induló nemzedék meg-megdalolja. A mostaniak azonban mintha másképpen, újszerűen szólnának róla. „Csak az ifjúság lehet olyan, / Mint a határtalan ég, / olyan egyszeri és visszavonhatatlan, / ragyogás a világűr tájain, / csak az ifjúság lehet tengermély, / feltáratlan birodalom” — vallja Pardi Anna (a *Költők egymás közt* című antológiában

közölt versében). A kezdő költők másik gyűjteményében (az *Elérhetetlen földben*) Győői László friss, ösztönös indulatok lobogásának érzékeli az ifjúság állapotát: „bevallom haragom, / föl fogok szólalni / ilyen fiatalon”. Utassy Józsefet a fiatalság mindenfelé nyitott lehetőségei között a felnőtség kiegyensúlyozottsága riasztja: „ifjan emberré borzadok”. De új kötetében mindnyájuknál pontosabban beszél róla búcsúzva tőle, s így hiányát is érezve már Bella István, aki „gyönyörű szerszám”-nak szólongatja s fájdalommal rakosgatja-leltározza „ifjúsága kellékeit”: „Az volt a jó az ifjúságban, / hogy nem tudtam, ez az ifjúság. / A szerelemben is az volt a jó, / a sejtés, hogy nem volt neve sem. / Most már tudom: van ifjúságom. / S ez annyi: elmúlt.”

De e fiatalság-motívumnak — amely más mint a József Attila-i *Erőének* társadalmi energia-fitogtatása, vagy mint a háború szorongatta bakonyalji falvakban didergő Nagy László „kölkös” keserűsége, riadtsága, s mint Juhász Ferenc „szárnyas csikó”-val suhanó, ifjonti csodákra ámuldozása, — a korábbi évekből szintén hátországga van. Az ifjúságot mint a lehetőségek tágasságát, mint az emberi készenlét lobogását Bella István már 1966-os kötetében megénekelte: „Csak, aki olyan fiatal, / hogy testétől meggyullad inge, / tetteinek is szárnya van, / és tüzes nyílként elrepülne / . . . Az érzi csak, micsoda súlyos / ragyogás forr a mellkasunkhoz, / milyen óriás szerelemmel / szül minket naponta ezerszer / szebbnek, merészebbnek a század: / hogy elfogadhasson fiának.” S még egy évvel előbb humorú képzetekkel — de így talán markánsabban — már Ágh István megkezdte mondani ugyanezt: „hegyek mögé tűnő vonat, / hátam mögé taszított alkonyat, / — ifjúság, ifjúságom”. Lehetőségeiktől felizzó életkedv s valami keserű dac, megtorpanás, amit talán a korábbi nemzedékek történelmi „szereplése” miatt támadt bizalmatlanság táplál bennük: ebben a kettősségben jelentkezik a mostaniak konkrét ifjúság-motívuma. Kórusban és többféle hangszínből 1969-ben jelent meg lírájukban e motívum, de kimondani, megfogalmazni — többben is — már évekkorábban kezdték.

Talán mondanunk sem kell ezek után, hogy az esztendő jellemző költői tüneteit keresve, s őket körülhatárolni, jellemezni szándékozva mindig már több éves, sőt nemegyszer évtizedes lírai erővonalak összefüggés-láncolataira lelünk. Több új kötetben is elszánt költői küzdelem nyomaiba ütközünk: a félelem, az öregség, a halál szorítása, s az őket kísérő szorongások ellen viaskodó, fegyverkező lírai gesztusok jeleibe. Megint régi, sőt „örök” téma, de mégis koronként és egyéni értelmezés szerint is változó. S bármennyire igaz, amit az „öregedés tünete”-ről írott esszé-regényében Illyés Gyula állít, hogy „minden költői lobogó elszántan és következetesen a halál — a biztos vesztes — ellenében lobog; oly kitartóan, hogy már-már reménnyel”, mégis e lobogó lobogtatása folytonosan változó hadrendekhez igazodik. Mindez persze csak perlekedés, hiszen a lét törvényein senki sem változtathat. De tudata, tartása jó közérzetét kiküzdheti: humanizálhatja a félelmet s az öregséget. Mitizált szorongások helyett hétköznapi összefüggésekbe szelídítve a fenyegetőt: a fájdalom személyes béklyóiba fékezni a személytelen félelmet, s természetes állapotként derűvel, teremtő kedvvel élni meg az öregséget. S értelmes befejezésé lényegíteni az értelmetlen halált: egy beteljesített, lehetőségeiben végigvitt élet magaslatáról fogadva a megalázó elkerülhetlent.

Ezt tapasztaljuk a legújabb verseskötetekben is. Halottaihoz az elmúlásba átbeszélve még leginkább „hagyományosan” Jékely Zoltán perlekedik. Károlyi Amy groteszk ellenpontozással küzdi ki az érzelmi pánik s az olcsó meghatódás fölött uralkodni képes emberi fölényt és okosságot; Rákos Sándor a „félelem eltörléséhez” készít látleteket, lírai analízist. Szécsi Margit már-már ars poeticát kovácsol a halál elleni állandó emberi-poétai készültségből: „az ének magyarázza meg / hogy miért kell átvinni magát / korok és szennyes létformák felett / az embernek — hogy velünk a mindenség / önmagát igazolja — hogy a létezésnek / más értelme is van, / nem csak az évelő halál: / jaj annak / aki az idő ellenére megáll!” (*A Sárkány és lovagja*). Juhász Ferenc két hatalmas verseskönyvben szervez-

kedik, vízionál a pusztulás létünk küszöbére tömörülő démonai ellen. Az emberiség-halál s a Földgolyó-halál rémét riogatva harcol *A szent tűzözön regéi* nagy poémáiban a világtörténelem mélyén megbújó, s fenyegető balvégzettel szemben. S az *Anyám* megcsendesített pattogású ősi nyolcasainak görgeteg áradásában hol litániázó merengéssel, hol drámaian izzított látomásokkal küzd, lázad, elmélkedik és fantáziál az emberi személyiség létét megsemmisítő és széttördelő halál ellen, amely apját már a földbe merítette, és amelyetől anyját védeni, rejteni énekli megőrző kristály-énekét a költő. Ez a küzdelem azonban szintén nem újkeletű: sok éves előzményeiről már hírt adnak Juhász Ferenc *Harc a fehér báránnyal* című verseskötetének széles sodrású nagy költeményei. S Illyés, Vas, Zek az öregség, a halál ellen a kor újszerű atmoszférája szerint viaskodó és új emberi tartást érlelő korábbi versei.

Nem önnön zártságában, nem kötetei és versei felhalmozásában jelentős tehát a magyar költészetben az 1969-es év. De mindenekelőtt abban, hogy széles horizontú kilátás nyílik róla az egész hatvanas évtizedre. És saját eredményei is csak e horizonttal a háttérben kapnak valódi arányokat. Nem egyedi fontosságuk, hanem a lírai folyamatban betöltött részük, szerepük szerint.

Költészetünk éghajlata

Olyan ez az évtized a mi korunkban, mint a század elején a tízes évek voltak s a két háború között a harmincasok. A költészetben legalább. Az előző évek és évtizedek még csak önérzetes és tétova mozdulatok együttesét mutathatták fel. Eklektikus újíto kísérleteket és bonyolult átmeneteket. Néhány alkotó már teljes virágában, másoknál csak a szaporodó rügyek ígértek valamit. Aztán az említett beérő évtizedekben kibomlott minden ígéret s beteljesült a nyár. Furcsa paradoxon, de a felszabadulás utáni magyar költészet összes lehetőségeit igazán csak a hatvanas években bonthatta ki.

Paradoxon, mert az előző tizenöt esztendő is gazdag volt jelentős alkotásokban. S furcsa, mert e lehetőségek elemei és

csírái korábban szinte már mind megvoltak. De hordozói, a költők nem teljesíthették ki, nem szárnyaltathatták fel őket maradéktalanul. Voltak, akiknek a kifutópályáját tördelték fel, árkolták be hamarosan. Másokat őszinte meggyőződésük és jószándékú feladat-vállalásuk, szolgálni-akarásuk indítékainál „fogtak meg” és tereltek saját alkatuktól, sőt beidegzett ars poeticájuktól eltérő tárgyiasabb, naivan közvetlen lírai csapásra. Ismét mások az irodalompolitika s a kritika ellenkező, gáncsoskodó gyűrűjében próbáltak a társadalom valóságos ellentmondásainak érzékeléséig áttörni és így új, korszerű költészetet kiküzdeni. De mert ezt csak folytonos elmarasztalások, lehurrogások s karánba-szorító kísérletek ellenében tehették, maguk is egyre inkább az örvények mélyére szorultak; fejükre gyűjtve a személyesen túl a haza s a világ minden ellentmondásának kavargását.

E „művi” akadályok — mesterséges pálya-elzárások és pályamódosítások, a valóság-közelítést az előregyártott modellekhez igazító íratlan-írott szabályzatok — csupán a hatvanas esztendőkbén tűntek el végleg a lírai folyamat egészséges fejlődésének útjából. Csak így válhatott szabaddá a terep a költészet terénékeny mozgása érdekében szükséges szellemi versenyhez. A nálunk oly ritka normális fejlődéshez, amelynek menetét persze olykor természetes akadályok törlik meg, sőt ellentmondások is bonyolítják. Harcok és összecsapások, tisztító viharok, előzetes favorizálások és befolyásoló manőverek. Időleges értetlenségek és bizalmatlan megítélések. Az értékek megkevert vagy fejtetőre állított rangsorolásai. Tehát mindaz, ami a költészetrel — mint eleven életfolyamattal — veledjár. De nem költészet-ellenes sémák súlykolása, nem a versenyből eleve kizáró gesztusok.

A hatvanas évek megváltozott körülményei között ismét nyíltá — nem eleve lefutottá — lényegülhetett a verseny. Kedvező történelmi helyzet érlelődött, amelyben költők és irányzatok belső tartásuk törvényei szerint mozgósíthatták minden lehetőségüket. Nemcsak életművük eddig kialakult logikáját követve, hanem új távlatokat és tartalékokat is fel-

sorakoztatva. Így jött létre, formálódott ki a mai magyar költészet széles bontású színeképe.

A mából visszanezve a felszabadulás utáni új költészetünk — a közbülső vargabetűket, zsákutcákat nem számítva — sokkal kiegyensúlyozottabbnak, a maga adottságai között szervezesebben fejlődőnek tűnik, mint akár a századelő, akár a két háború közötti kor lírája. Nem olyan sodró erejű benne az elődöktől csak azért is különbözés mohósága, mint a *Nyugat* első nagy költőinél. S nem olyan elmentáris az új költői divatok utáni kapkodás, majd leszámolás gyorsasága, és végül is a különböző előjelű és értelmű klasszicizálás partjaira érkező poétai letisztulás „nyugalma”, miként a két háború közötti jelentős lírikusok esetében. Törésvonalak nyomaira persze a mi korunk életművein is lelhetünk; átmeneti divatok kitüremkedéseire, sematikus torzulások és korábbi tévedéseket kompenzáló pálfordulások megkövesedett hegeire. A teljes folyamatban s távlatban e nyomok azonban mindinkább elmosódnak. Magukban a hatvanas években pedig a régi sérülések is egyre inkább felszívódnak: többnyire a természetes és szerves folytonosság válik dominánssá.

Idillikus állapot, esztétikai „istenbékéje”? Nem erről van szó: az egész korszak, de akár csak a legutóbbi évtized közeli ismeretében is ez aligha mondható-állítható. A lényeg annyi csupán, hogy a hatvanas évek folyamán fokozatosan érett meg egy olyan légkör, amelyben minden lírai irányzat és minden költői egyéniség a maga eleven hajtóerői és saját törvényei, üteme, ritmusa szerint fejlődhetett. Anélkül, hogy mondandóit szándékait vagy poétikai, formai törekvéseit előzetes minősítéssel diszkvalifikálták volna. S anélkül, hogy egyedül üdvözítő költői normát, közvetlen magatartást és közérthető kifejezést igényelnének tőle. Egyébként nevezhetné bárki e légkört a költészet fejlődéséhez szükséges természetes atmoszférának is. Bárki, akit csak józan és elvont meggondolások vezetnek, s aki a mi történelmi tapasztalatainkat nem élte meg. Nemcsak az ötvenes években torlódókat. De a korábbi fél évszázad nehéz próbáit is. Költőket számízó és szavukat fojtogató

korszakokat. Amelyekben a társadalom eresztékei roppantak meg, és szaggatott lett, nemegyszer eltört a líra dallama is.

Persze e kedvezőbb külső körülmények önmagukban mit sem értek volna, ha velük párhuzamosan nem jelentkeznek lendületes teljesítményekre képes szubjektív feltételek. Ha a valóság jótékony és munkás áramköreinek energiáit nem alakítják át, nem sűrítik töményebbre különös transzformátorok: nagy költőegyeniségek és életerős lírai irányzatok. Akik és amelyek a kívülről érkezőt-közelítőt más-más — eltérő hullámsávú — frekvenciákban szűrték át s közvetítették a világnak.

Így válhatott az elmúlt évtized a magyar költészet újabb szintetikus korszakává. Ez a szintézis persze korántsem előzmények nélküli, sőt legtöbb eleme az érettebb költőnemzedékeknel már az ötvenes években vagy még korábban megtalálható. A minőségi többlet és változás azonban nem a korábbi kísérletezést megtagadó, nem a megszüntetve-megőrző lehangolás, letisztulás formájában jött létre, miként a húszas évekből a harmincasokba érkező lírikusaink legtöbbjénél, hanem a már előbb vállalt költői irányzat és kialakított életmű határain belül. Nem éles váltással — mint a két háború között más-más előjellel Szabó Lőrincnél vagy Illyés Gyulánál —, s nem átrendező fordulattal — mint József Attilánál vagy néhány évnyi különbséggel Radnóti Miklósnál —, hanem saját hagyományuk szerves folytatásával, lehetőségeik további kiteljesítésével küzdötték ki előzményeiket is összegező szintézisüket. Lényeges tónusváltásokkal, hangsúly-eltolódásokkal persze. S legtöbb esetben saját költészetük, irányzatuk általánosító erejét, elvonatkoztató képességét növelve. Az egyszerű s az egyszerű felől a bonyolulthoz s az egyetemeshez közelítve.

Gondolat és látomás

Évtizedünk szintézis-törekvései általában nem a friss és kívülről honosított poétai próbálkozások, hanem a nemzeti költészetben már régebben meggyökeresedett irányzatok terepén

bontakoztak ki. Legklasszikusabb példája ennek Illyés Gyula újabb költészete. Annak idején tudatosan választotta a nemzeti poézis már kipróbáltan hagyományos útját: az avantgard kalandját a társadalom- és valóság-közeli leíró-tárgyias költészet formáival, módszerével cserélve fel. De modernizálta: a változott társadalmi lét és a bonyolultabb érlelődött emberi tudás, érzemvilág feltételeihez hajlított az egyszer már Petőfi és Arany által kiteljesített lírai irányzat lehetőségeit és távlatait. Most — az ötvenes években megjelentetett *Kézfogások* című kötete óta, s különösen a hatvanas évtized *Dőlt vitorla*, *Az Éden elvesztése*, és *Fekete-fehér* című kötetében — újabb korszerűsödés folyamatának lehetünk tanúi. A tárgyias-ság keretét, fogódzóját Illyés lényege szerint továbbra is megőrzi. De már elhárítja a csupán látványszerű megjelenítést, a csak részletező leírást. A tárgyias formát így szinte csontvázig csupaszítja. Kifejtő megelevenítés helyett csak konkrét jelzéseket ad. Mert minden korábbinál erősebben nyomatékosítja, hogy nem a jelenet, a tárgy, az életkép „magánvalója” a lényeg, hanem kapcsolata a teljes élettel, összefüggése az egyetemesebb — gyakran ellenpontoszó feszültséget sűrítő — gondolattal. S e költői metamorfózisához — amelyet új minőségében, jobb híján, tárgyias gondolati lírának is nevezhetünk — Illyés mozgósított mindent, amit a saját és a vele egyívású nemzedék hagyományában célszerűen értékesíthetőnek, felhasználhatónak talált. Amivel a bonyolult vibráló gondolat dinamizmusát korszerűbben követheti és szólaltathatja meg.

A vízvonalat — az Illyésnél már korábban is meglévő, de hagyományosabb s az újabb kiérlelt, korszerű struktúrájú gondolati költemények között — az ötvenes évek egymáshoz közeli két szülötte jelzi legérzékletesebben. Az egyik: a tárgyiasan részletező leírással indító, a külső valóság látványszerű tényeiből építkező s az elmélkedés, a meditáció mélységeibe csak később, fokozatosan ereszkedő költemény, *A reformáció genfi emlékníve előtt*. Ennek formája, lírai módszere olyan modellekre utal vissza, mint a felszabadulás előtt keletkezett

A *Kacsalábon forgó Vár* vagy a *Nem menekülhetsz*, sőt olyan távolabbi ősre, mint Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című költeménye. A másik: a *Bartók*, amelyben a költő rögtön a gondolat belső feszültségével szembesít. A viharzó ellentmondások közepébe dob: s mindezt nemcsak az in medias res kezdéssel, hanem az egymással polemizáló életszemléletek, világnézetek azonnali kiélezett ütköztetésével is nyomatékosítja. Módosított költői törekvéseiről s gyakorlatáról frapánsan árulkodik egyik önjellemző mondata: „A költő számára az a jó gondolat, amelyet csaknem úgy kezelhet, mint egy tárgyat.” S ebben a mondatban nem elég a „csaknem úgy” különbséget is jelző fenntartására figyelni, de talán méginkább lényeges a gondolat tárgyszerű kezelését kiemelő állítás. A tárgyszerű pedig itt mindenekelőtt annyit jelent, hogy a gondolat természetét követő. Hogy robbanékonyságát, belső feszültségeit, illékony megfoghatatlanságát és emberekben, társadalomban mégis megtestesülő maradandóságát érzékelte. De míg a tárgyat — bármilyen modern bonyolultság és sebesség koncentrálódjék benne — körüljárhatjuk és — ha csak a pillanat tört részére is — rögzíthetjük, addig a korszerű gondolatot lényegi erejétől foszthatjuk meg bármilyen mechanikus körültagogatással vagy egyhelybe merevítéssel. Mert eme sorokban:

Nem a zablák, nem a zengések,
hanem a kosáron a fül;
nem az ostromok, a bekerítések;
hanem a korall-sor a nyak körül —

majd a későbbiekben:

nem a vezényszó, Rohamra! s Imához!
Hanem a megfordított vánkos —

a szavak fogalmi és képi jelentésének halmaza csak részlegesen fontos. Sőt jobbra önálló kontúrjaik is elmosódnak, a látványt is felidéző szavak képi szférája csak háttérre homályosul. Miközben ellentétek és összefüggések felszabadítják,

nagy energiával telítik az asszociációk szövegek közti mágneses terét. Hogy így olyan mondandó fogalmazódjék meg, amelynek a vers szövegében szó szerint nyoma sincs. Amire a történelem mélyebb áramlásait kutatva csak e század második felében döbbenhetett rá a költő, s amit csendes áhitattal a világtörténelem bujkáló távlatának szeretnénk tudni és eligazító eszményeként megfogalmazni.

S mindennek: a gondolat mozgókonvulzív vibrálásának ad megfelelően tág teret az Illyécsnél újabban oly gyakori — az érett József Attilára emlékeztető — mozaikos versszerkesztés és a többszörösen egymásba kulcsolódó — a Szabó Lőrinc-féle szinte prózai, esszéyszerű megoldásokkal rokonítható — versmondat-fűzés. Mert a tördelt, szaggatott kompozíciónak nemcsak a *Bartók* s a későbbi *Mozgó világ*, hanem a *Ditirambus a nőkhez* — amelyből korábbi idézetünk való — és a *Világodban világtalan* című költemény is jó példája. Sőt befejezésében ez az utóbbi szembetűnően érzékelteti a versmondatok szoros összekapcsoltságának és jelentésbeli „holdudvart” növesztő képességének meggyőző gyakorlatát. Milyen megemelő és távlatokat nyit ez a záróakkord, amelyben az érzékszerveikkel is egymásba fonódó szerelmesek eleven meghittségét s szárnyaló tudatát — „hogy mégsem egyedül és elveszetten” kell élni és halni a létben — kifejezi: „Hogy lobogni tudjon a máglya. / Hogy ünnep jöjjön, bármiképp. / Ábeli. E kaini tájra.”

Másfajta s — látszatra — a hagyományokhoz kevésbé kötődő szintézis útját járja a közvetlenül 1945 után induló lírikus nemzedék két kiemelkedő egyénisége: Juhász Ferenc és Nagy László. Voltaképpen egymástól határozottan eltérő költői vállalkozásukban csak néhány — de kívülről nézve azonosíthatóan lényeges — mozzanat a közös. Az erős, s a korábbi irodalomtörténeti változatoktól határozottan eltérő népköltészeti ihletés, a viszonylag tárgyiasabb, közvetlenebb hangú pályakezdés, majd a későbbi bonyolultabb, elvont mondandók érzékletes kifejezésére törekvő folytatás. A szürrealizmus vívmányainak szerves és szuverén magukba ötvözése, hogy a költői kép világot és embert belső állapotaiban is

fölsimított hajlékonyságát minél teljesebbre fokozhassák. Egészen a képek már-már öntörvényű sűrítéséig, a lírai látomások áramlásáig, amelyekben kép és jelentés szimbiózisának nyitját aligha törheti fel a gyalogos logika. Ahhoz már az érzelmi és gondolati ráismerések komplexebb feloldó folyamata kell. De éppen az a törekvésük, hogy a költői kifejezésben a képi- és látomás-szférát növelték hangsúlyossá, a meghatározó mondandók hordozójává, világosan jelzi ösztönös és tudatos kapcsolódásukat a magyar lírai folytonosság, költői örökség olyan kiemelkedő — bár kevésbé kodifikált — vonulatához, mint amit a szenvedélyes képzeletű Vörösmarty vagy a vizionáló Ady poézise jelent.

Egy-egy hagyomány folytatása persze — mint ismeretes — mindig inkább csak bizonyos tendenciát jelent. Azért folytatás, mert már megkezdett úton próbál további lehetőségek nyomába szegődni. Különben csak — művészi értelemben érdektelen — ismétlés volna. Tehát nem — korábbi hagyományra támaszkodó — önálló vállalkozás, nem lényegesen új és más, nem szuverén, személyes költői alkotás. Az utalás a Vörösmarty-, Ady-örökségre eszerint éppen úgy csak körülhatároló megközelítés, mint amikor Nagy László vagy Juhász Ferenc poézisét a világköltészet néhány újabbkori életművével rokonítjuk: García Lorca, Dylan Thomas vagy Saint-John Perse lírájával. Általuk nem egyedi jellemzést adunk, csak vállalkozás- és irány-megjelölést. Állítva és bizonyítva, hogy mindaz, amit kezdtek és csinálnak nem előzmény, nem háttér nélkül való, hanem a magyar lírai hagyomány szerves fejleménye. Vagy kiemelve törekvéseik világirodalmi hangsúlyát: azt, hogy eredményeik milyen sok mozzanatban rímelenek egybe másutt már kiteljesedett korszerű lírai életművek lényeges jegyeivel. Így keresve és érzékeltetve egy lírai kifejezés-mód s a vele összefüggő költői magatartás-forma általánosabb tüneteit, törvényszerűségeit.

Kettőjük 1945 után kibontakozó és a hatvanas esztendőkhöz tetőződő lírai forradalmában lényegesen meghatározó szerepe volt a nagy horderejű és újszerű hangsúllyal használt

költői képnek. De lírájukban a képi kifejezésnek ez a domináns jelenléte — amely persze mindkettőjüknél egymástól eltérő funkcióban és árnyalatokban valósult meg — korántsem járt együtt az ösztönös-érzelmi elemek túlsúlyával. Vagy holmi misztikus és antiintellektuális költői légkörrel. Sőt: a kép náluk minden mellébeszélő vagy rágalmozó felfogás ellenében nem az élet irracionális és homályos rétegeinek felszínre hozatalára szolgál, hanem éppen a bonyolultan elvont gondolatok és érzelmi összefüggések megérzékítésére, közvetítésére. Mintha García Lorcával együtt vallanák ők is: „A költői kép pedig mindig értelemátvitel.” S ennek bizonyítására elegendő is Nagy László jellemző — látomásos képpel telített — alábbi két sora:

S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

(*Ki viszi át a Szerelmet*)

E két sor egy rövid dalszerű vers záróképe. Versé, amelyben mindnyájunk számára ismerős elemi érzés-rezdülést örökít meg a költő. Mi lesz a világból nélküle, léte „ha végleg lemerült”, lesze-e, aki a világot oly intenzíven élje meg, mint ő. De éppen képei, s főként az idézett, látomásos jellegű befejezés révén túlnő e vers az egyszerű érzés-rezdülés szintjén. S tágabb, egyetemesebb mondandók hordozója lesz. A zárókép vizuális mozzanata egy termékeny asszociáció erejéig pillanatra felidézi a veszedelemből kicsinyét a folyón át menekítő állat látványát. Hogy azután láttató szuggesztivitását megőrizve átadja helyét az átvitt értelmű, elvontabb jelentésnek. Pontosan úgy megy végbe mindez, mint ahogy García Lorca írja: „A költői képet mindig a látás irányítja (néha egy magasabb régiókba emelt látás), de éppen a látás korlátozza és adja meg valódi tartalmát is.” A csak megvillantott — s helyesen be nem fejezett, nem részletezett — valós természeti kép ad érzékelhető konkrétságot a nagyon is összetett költői eszmének, gondolatnak. Mert Nagy László itt — ismét Lorcával szólva — „két ellentétes világot egyesít a képzelet kötelékével”. A csak

ösztöneiben meghatározott s közvetlen reflexeitől vezérelt állati-természeti létezés és a már tudatra ébredt, szellemi közérzete által is irányított emberi lét egymásba átjátszó és mégis más minőségű törvényeit.

Így lehetséges, hogy az emberi létezés folyamatának „túlsó part”-jára menekítendő „Szerelem” sűrített jelentésű képzetében a költő egy egész távlatos életszemlélet motívumát tömörítse. Mert mi más ez a szerelem, mint emberi lényünk jobbik fele: létünk és tudatunk megemelt és megszépült szintje, a magunkat teremtő folytonosság ígérete. Nem az egyes ember partikuláris és esetleges szerelme, hanem már-már történelemfilozófiai fogalom abban az értelemben, ahogy történelmi útján az embert József Attila megjeleníti: „Kísérje két szülője szemmel: / a szellem és a szerelem!”

Mindezt: a két sor és az egész vers mondandóját nehéz, szinte lehetetlen volna szabályos logikai következtetések rendjén és formájában kifejezni. Legfeljebb csak az értekező modor nehézkösen körülíró és sokszorosán szerteindázó fejtegetéseivel lehetne közelébe férkőzni a fényességgel felvillanó gondolatnak. De ezzel a magyarázkodó-araszolható közelítéssel mindjárt erejétől, robbanékonyságától is megfosztanánk. S ezáltal okvetlenül elszürkítjük, a mindennapok közhelyei közé zsúfoljuk a létünk értelmét új ragyogásban fölismertető költői eszmét. Így viszont a képi sugárzás, a látványszzerű, az érzéki rádöbbenés által fölzsabadított nagycrejű érzelmi átélés, megismerés lényegretörőbbé, intenzívebbé sokszorozza értelmi megvilágosodásunkat is. Kimondatlanul is kimondott lesz, célba talál a gondolat.

A kép- és látomás-teremtés Juhász Ferencnél és Nagy Lászlónál egymástól eltérő módja, funkciója természetesen már egyéni meghatározottságok következménye. S nem csupán ösztönös tényezőké, mint amilyen a különböző személyes alkat vagy a másként felizzó és építkező fantázia. De tudatos motiváló erőké is: a költő által igényelt emberi vállalásé, az életműve alkotásában érvényesített irányultságé is.

Nagy Lászlót — miként ezt futólag már korábban is érin-

tettük — mindig és mindenütt a lét, az ütköztető valóság próbáiban önmagát összpontosító emberi és költői magatartás érdekli, vonzza és röpteti. Képzelete is ekként mozdul. A megpróbáltatás lehetőségeit vagy megidézhető színtereit csak néhány nagy vonással rajzolja meg, hogy azután teljes fényben villantsa elének a szembeszegülőt, a lét ellentmondásaival hősiiesen megküzdőt. Az emberi szuverenitás harcos öntudatát. Maga is vallja, hogy „lélek és lélek karambolához / minden úrbeli katasztrófa törpe”. Így nála mindig a *helytálló* embert övezi megtisztelő glória. Keresi és hirdeti a korszerű erkölcsi tartás eszményeit, példáit és dallamait:

hogy az éterben cirkáló öklök
 ünnepén eleven dob ne lehess,
 hogy léted értelmét el ne vetéld
 a halál dögönyöző bábáitól
 és csipesz-kezek nehogy kiszedjék
 árzékeid tündéri villámaid
 s kötözzék csokorba tükör elé,
 megfagyna minden, ha lélegző
 ingedbe kő-cölöp öltözne föl,
 koszorúzd lombbal és tartsd meg magad . . .
 (*Versben bújdósó*)

Juhász Ferenc költői figyelme és fantáziája más irányú. Benne a lét természetét, a létezés alakváltásait és azok végülis egymásba kulcsolódó törvényeit *megnevező* szenvedély munkál. Költői elhivatottsága lényegét is abban látja, hogy:

. . . a világot énekelve
 dolgaiban megnevezze,
 űs-önmagából kiváltsa,
 ráfújjon a hallgatásra,
 s a csöndet létté kiáltsa,
 ráfújva kristályra, rácsra,
 rászólva az elmúlásra
 a tenyészetből kiváltsa
 a világot, önmagából,
 hogy megváltsa a haláltól.
 (*Anyám*)

Mintha a világra rácsodálkozó hajdani énekesek s a bájoló vagy ráolvasó dalt a valós hatás hitével mormoló sámános öregek ihletett szándéka és megszállott indulata szólna Juhász Ferencből. Így hirdetve-mondogatva gigantikusan gomolygó „megváltóénkeket”. A pusztulás rémét akarja az emberben s az emberiségben megzabolázni, s mindezt az ősi szómágia buzgalmaival. Szinte a világból a bajt kiéneklő táltos hiedelmét emelve ars poeticává: azt, hogy megnevezve, felidézve, leltározva és felsorolva már a hatalmunk alá szelidülnek a dolgok s a riasztó szellemek. Vizionáló képzeletével mindent látnia és láttatnia kell, — a rémet, a veszedelmet is, hogy fantáziabéli csatába kezdhesen ellene. S látomásaiban, képeiben a részletező pontosság egymásra torlódo szerkezetei. A jelenségek sokféleségét kifejező már-már burjánzó bőség. Ilyen — a halmozás által — szinte elvonttá lényegült vízióval idézi fel a tűzőzönt megindító anyag-robbanást is:

Előbb

egy tűzcsik,

arany-döfés, rózsakristály-szúrás,

arany-sziszegés, izzó kristálytüske-harapás,

aranytü-pillanat, tűzarany-indazuhanás, tűzkristálytü-beíródás,

néma tűzgyökér-repedés, egyetlen tűz-felkiáltójel hasította,

és szelte két dohos félgömbbé a tikkadt, sárga csöndet . . .

(*A szent tűzön regéli*)

Végső, sőt végletekig kielezett helyzetek terepére vezet Juhász Ferenc képzelete. Egy modern világvége látomásait idézi fel. Ennek lehetőségét a természet törvényeibe egyre inkább behatoló legjobb emberi képességek teremtették meg, ránszabadulását viszont az emberiségben újra meg újra felbukkanó embertelenül öngyilkos mozdulatok indíthatják el. A reális világtörténelmi választás egyik — két atombombapusztítás és sok radioaktív fertőzés példaira támaszkodó — változatát vizionálja élénk. A legborzalmasabbat, a csak tenyésztetté visszazsugorodó földi létet vagy az atomtűz leperzselte, holdbéli kősvataggá tarolt Földgolyót. Nem valamiféle új

kiliazmus kegyességre vagy utópiára intő képzelgéseit meszterkedi elénk. Nem természeti katasztrófaként érkező misztikus világvégét s nem az embert a sorsával megbékítő istenorzsága-látomást. Csak azt, ami tudatos emberi szándékból vagy fékevesztett örültségből megtörténhet.

A „jövőtlen” emberi jövő távlatát ezért fantáziálja többször is újra. Először még csak iszonyú álmokként *Az éjszaka képei*-ben. Majd magát a pusztulást, az egész földet elborító egyetemes tűzvészt *A szent tűzözön regéiben*. S a pusztulás után megmaradt, jóvátehetetlenül összezilálódott tenyésző létezés groteszk borzalmát és előterében emberi fajunk rettenetes torzképét, az ember-sárkánygyík-keverék öntudatlan szörnnyetegét a *Gyermekdalokban*. E borzalom-víziókat Juhász Ferenc szinte a cselekményesség teljes hiányával vagy legfeljebb elemi mozzanataiból komponálja növeli eposzi méretűvé és arányúvá. Mindez persze nem véletlen, de korántsem a költeményeiben megénekelte témából-tárgyból következő. Ahhoz, annak lényege megelevenítéséhez elegendő volna egyetlen tömör, a veszedelem szorongató légkörét megidéző látomás. A poéma, a „hosszúcnék” forma Juhász Ferenc egész lírai hozzáállásának és az elképzelteteket aprózva részletező fantáziamunkájának terméke. A lehetséges iszonyatot éppen így — pontos részleteket és összefüggéseket ábrázolva — érzi riasztóbbnak, megdöbbenet fölismerést és tiltakozást érelőbbnek. Ezért oly gyakoriak a miniatűr jellegű közeli képek vagy a bibliai-eposzi enumerációkra emlékeztető létező-számlálások. A szinte „tudományos” látszatot keltő biológiai, állat- és növényteni leltár-folyondárok. Mindezek indokoltságát költői létjogosultságát persze lehet vitatni, de annyi tény, hogy Juhásznál nem egyszerűen a verbális áradás csapódik le bennük. Inkább valami túlzott költői precizitás. Hogy a csak képzeletben létezőket is a valós konkrétság aprólékos színeivel írja le. Hogy elővarázsolt mondandóinak és lényeinek egyszerre adja meg a lírai és tárgyi hitel éltető jegyeit. Ilyen araszolató jellemzéssel örökíti meg az ember-sárkánygyík-keverék igazi érzelmre képtelen állapotát is:

Mert nem ismerte a mosolyt, az örömet mégkevésbé, a gúnyt, röhejt, bánatot, szitkot, átkot, csömört, szerelmet, haragot, szánalmat, reményt, csak az éhséget, a kimondhatatlan éhséget ismerte csak, amely kő-rozsdás hatalmas kő-késcivel szúrta, nyiszálta, reszelte, hasogatta ismeretlen óriás-gyomrát . . .

(Gyermekdalok)

A hatvanas évtized leghatározottabban és legerőteljesebben kibontakozott irányzatainak s életműveinek egymástól eltérő jellemző jegyeit éppen az atomveszély megrendüléseitől ihletett költemények érzékeltetik szembetűnően. Mert míg *Az észsaka képeiben* Juhász „a pusztulás után” még megmaradó torz létezők vizionáló leltározására koncentrálnak, addig Nagy László *A város címerében* csak felidézi a „fekete katona” jelképében a pusztulást. Mégpedig azért, hogy a látomás premier plan-jába az emberi döbbenetet állítsa, amely a költőre is ráterül. Hiszen: „poklok tudója magam is tördelve kezeim álmélokodom”. Mindezt *Az éden elvesztése* című oratóriumában Illyés Gyula egészen máshonnan közelíti. A lehetséges szörnyű perspektívával szembesít ő is, de szinte megállva a lehetőség küszöbén. Nem a pusztulás képzetet ragadják meg, azokra refrénszerűen vissza-visszatérő lírai szólamában — „Ha jó a harag napja, / ha robban az atom” — csak egy summázóan elvont pillantást vet. Illyés költői figyelme középpontjában nem maga a veszedelem, nem a lehetséges robbanás borzalmának víziója áll, hanem a veszély előérzetének terepe. A szorongó döbbenet, hogy az elkövetkező rosszabbik változat ellenében lehet-e egyáltalában tenni valamit. A tehetetlenség, a kiszolgáltatottság élménye ellen küzd. Azzal a kétségbeesett közönnyel száll perbe, amelynek hirdetői természeti katasztrófaként, elkerülhetetlenként fogadnák az atomrobbanást. Pedig azt csak emberek okozhatják, bármennyire is személytelenné vált, felső hatalmi régiókba elbástyázódott s így már-már elvont emberek. Ezért kerülnek Illyés oratóriumának

fókuszába a mindennapok aprócska emberei és helyzeteci. Mert bennük akarja tudatosítani, hogy lehetséges a veszedelem megfékezése. Hogy az emberiség aktív készenléte lefoghatja a gyilkos mechanizmus indító-gombját benyomni szándékozó kezét s kezeket. Illyés katarzisa a tehetetlenség ellenében mozgósított kezdeményező tevékenység pátusza:

kezdjük itt a legmélyből,
hűségünk erejéből
léptenként, mint lehet,
de mégis föl, föl és föl
újra az életet.

E költemények között érzékelhetően vita is van. Nemcsak a racionális érvelésre is nagy teret adó tárgyias gondolati és a végleges helyzeteket, a csak lehetséges mozzanatokot is valósan megjelenítő látomásos lírai kifejezés között. De a mögöttük rejlő költői magatartások, életfelfogások és világszemléletek között is. Nincs azonban vita a veszedelem ellen gyürköző indulatban: a pusztulás, az embertelenség ellen fegyverező öntudatban. Legfeljebb az elhárítás legjobbnak vélt módjában. Általánosabban szólva: a lét áttekintéséhez szükséges költői kilátópont megválasztásában.

Mert ehhez Illyés Gyulának olyan elhelyezkedésre, az összefüggések láncolatának olyan nézőpontjára van szüksége, amely lehetőséget ad a költői gondolat eleven felszíkrajzolására. Nem a képek ellenében, de a közvetlen gondolat uralma érdekében. Juhász Ferenc archimédészi pontja viszont — nem a gondolatot elhárítva, de a képnek, a látomásnak nagy teret biztosítva — minden olyan valóságosnak képzelt élethelyzet, amelyben a lírai megnevezés folyamata által magáévá élheti a világot. S mert — ekként szólongatva — a jelenségeket szinte kézbe veszi vagy nyakörvön ragadja, úgy érzi, hogy ezáltal emberivé is szelídíti vagy meg is béklyózza őket. Nagy László pedig a lét kemény próbáló helyzeteit, az embert sűrű közegbe állítókat keresi, amelyekben alkalmunk van önmagunk erőit, bátorságát, hősiességét megélni és kifejezni.

A szintézis más-más útját járja a három költő. Szemlélhető vitában egymással, különböző ars poeticákkal. Egész költészetünk hasznára.

Mindenki mindenki ellen?

A hatvanas évek folyamán reflektorfénybe s — ami hatásában még föltűnőbb — a cseperedő fiatal költők soraiban hódító divatok első vonalába a szuverén látomásokból építkező költőiség került. S vele együtt részben antipólusként, részben a nyílt vagy sorok közötti, megfogalmazatlan viták egyik ütőkártyájaként az Illyés megvalósította tárgyiasan gondolati líraiság. Mindezt azonban minősíthetjük úgy is, mint az élet minden területén önkéntelenül érvényesülő, majd tudatosan fölerősített sarkítások következményét. Még akkor is, ha érezzük és tudjuk, hogy a más-más előjellel ellentétező igyekezet ebben az esetben méltó „végleteket” szembesít egymással: kiemelkedő életműveket és korszakos jelentőségű költői energiákat.

De a mai magyar líra teremtő feszültségei sorában és alkotói versenyében ez az ellentétes lírai irányultság korántsem az egyedüli és egyetlen mozgató- és hajtóerő. Számos másfajta ellentétre, egymással vitázó költői módszerre és alkotói magatartásra lelhetünk. Szinte minden valamirevaló lírikus „külön eset” és vele átlós ellentétben — legalábbis bizonyos tekintetben — többnyire megtalálható a száznyolcvan fokban eltérő, a homlokegyenest ellenkező költői műhely és mentalitás. Van-e végül is ebben az első bepillantásra már-már öncélúnak látszó és mindenáron különbözőzésre törekvő körforgásban némi rendszer s követhető, tudatosítható törvényszerűség?

A kérdést az ember már eleve félve teszi fel, hiszen bármilyen választ is adjon: annak előbb-utóbb az lesz az eredménye, hogy a költőket különböző csapatokba-csoportokba sorolja, majd eme indokolt-indokolatlan alakulatokra „címkrét” aggat. Lesznek skatulyái, s lesz rendszere, de egyáltalában nem biztos, hogy ezzel pontosabban írja le és határozza meg a mai magyar líra fejlődésének néhány jellemző jegyét. Mert sok

igazság rejlik abban, amit az ítézési munka erőszakos kategorizálási hajlamairól Vas István (*Vojtina legújabb levele egy fiatal költőhöz*) című satírájában a kritikusí céh szemére lobbant:

Bolond lennél, elhagyni járt utat
 Járatlanért. Zavarba ejtenéd
 A kritikusokat: hová tegyük?
 Mert nekik csak az van, amire címkét
 Ragaszthatnak; ha ez nem sikerül,
 Úgy tesznek, mintha nem volnál. Viszont
 Ha címkéképes vagy e származással,
 Kifoghatod s *modern* költő leszel.

Persze nem minden kategória, nem minden költőket osztályozó fogalom származik pályaszéléről bekiabáló kibiccektől. Maguk a költők is nem egyszer használnak olyan megkülönböztető csoportosításokat, mint nemzedék, irányzat vagy mint az eszmei elkötelezettség. A veszélyt önmagában nem e kategóriák — akár költők, akár kritikusok kezdeményezte — használata jelenti, hanem az irodalom lényegétől idegen eltiltásuk vagy abszolutizálásuk. Az eltiltás, e megkülönböztető mozzanatok likvidálása többnyire gyanús szándékra vall: voluntarista módon egységesítő, az irodalmi önállóságot és személyességet szétziláló, sematizmushoz vezető törekvésekre.

Bármelyik csoport-fogalom abszolutizálása viszont alkalmazhatóságának, megközelítési használhatóságának csődjéhez juttat. Pedig e kategóriák ereje, egy-egy költői műhely körülírásában, közelebbi meghatározásában betöltött segítő szerepe éppen rugalmasságukban rejlik. Pontosabban: egymáshoz való összetett viszonyítottságukban. Abban, hogy egyiküket sem engedjük egyeduralmukodóvá hatalmasodni. Hiszen volt már arra példa, hogy bizonyos korszakokban egy-egy ilyen csoportfogalmat végső és monopol helyzetű rendező-elvévé igyekeztek fölmagasítani. Így vált a két háború közötti korszakban, különösen a harmincas években kiemelt magyarázó és osztályozó motívummá a nemzedéki meghatározottság. Majd

ekként lett az ötvenes esztendőkbén nemegyszer az életmű sorsát eldöntő, sőt az alkotó publikálási lehetőségeit is drasztikusan szabályozó megítélési szempont az eszmei elkötelezettség merev és felszínes szűkösséggel értelmezett elve. Most: a hatvanas években pedig az irányzat árfolyama nőtt meg, sőt sokszor már egyike a legdivatosabb műszavaknak és a tartalmukban alig-alig körülhatárolt, tehát nagyon is pontatlan szólamoknak. Olyan vállalkozó azonban ritkán akad, aki a fogalom emlegetéséhez az irányzatoknak legalább hozzávetőleges térképét mellékelné. S ez természetes is: hiszen a mai költészet irányzatok szerinti széttagolása csak annyit jelent, mintha csomagolt félkész áruból próbálunk csinálni vacsorát. Sokaknak az egyszerű felmelegítés is elég: gyors sütés vagy főzés. Másoknak viszont még a java van hátra: a végleges elkészítés egyéni módszerei, az ízesítés, fűszerezés és tálalás. Egy-egy költő „besorolása” valamelyik irányzatba csak regisztrálás. Csupán az általa választott vagy pályája során változó lehetőségeit jelzi. A lényegesebb viszont a személyes teljesítmény: annak elemzése, vizsgálata, hogy irányzata lehetőségeiből mit és hogyan valósított meg a költő. Hogy a már ismert adottságokat és hagyományokat milyen új variációkkal — magatartással, színnel, tónussal — képes tetézni, megtoldani az új körülmények között fellépő alkotó.

A legállandóbb e megközelítő-segítő fogalmak közül kétségtelenül a nemzedék. A már változtathatatlan tényezők körét jelenti az alkotó életében. A történelmi jelenlét kontúrajait, s mindazt, ami ezzel együtt jár: élményei objektív meghatározóit és a folytatható vagy túlhaladandó irodalmi hagyomány pontosabb határvonalait. S ezzel együtt persze a személyes választás lehetőségeinek társadalomban és irodalomban adott, meghatározott feltételeit. Nemzedékébe „születik” az ember, irányzatát és eszmei elkötelezettségét viszont — bizonyos keretek között — szabadon választhatja.

Új és gyűjteményes köteteivel meghatározó módon van jelen az elmúlt év termésében (s méginkább az évtized lírai folyamatában) az a sokat próbált és erősen megtizedelt nemze-

dék, amelynek tagjai az 1930-as esztendőök elején indultak. Mögöttük immár négy évtizedes pálya, s nemzedékük nagy halottai: a felgyorsított ütemre kényszerült s drámaian feszített-fegyelmezett életművével Radnóti Miklós és a megkésztetten induló Sinka István balladás villódzásaival, kesernyésen tárgyias életképeivel. Messziről úgy tűnik, hogy az egész nemzedék alaptónusa a racionális hangoltságú lírai kifejezés, amely csiszoltan klasszikus színezéssel és a mondandót világosan rögzítő közvetlenséggel jelentkezik. A nemzedéki „közös” vállalkozástól viszont élesen eltérő Sinka epikusba hajló és sámános elemeket is hordozó líraisága vagy Weöres sokféleségre törekvő, alakváltó, ellentétes végleteket is egyesítő költőisége.

De közelebről a „racionális főáram” is szerteágazó, differenciált. Fojtott pátoszával és tragikus ragyogásával nemcsak Radnóti költészete különül el az őt túlélők lírájától, hanem ez utóbbiak poézise is egymástól. Más változatot, más egyéni keveréket hozott létre Jékely Zoltán, mint Képes Géza és Rónay György, mint Zek Zoltán. Jékely a befelé izzó vagy szűkebb körben fellángoló indulatok poétája, aki a verselés hagyományosan logikus kötöttségeihez némi impresszionista hangulatiságot vegyít. Erős hatású, érzékelhető atmoszférát teremtő képeket és elégikusan visszafogott, de konok érzéseket:

Az életem: csigamászás ezüstje,
a föld színén giliszta-túrt halom . . .
De sohasem bámultam pipafüstbe,
és sohasem örölt az unalom.

(*Homo faber*)

Hajdani tárgyiasabb és lobogóbb periódusai után szintén belsőbb, személyesebb szférákba és a szemlélődő rezignáltság tartásába húzódott vissza legújabb kötetében Képes Géza. Vállalja a „poeta doctus” lírai fegyelmét s a kifejezés „ésszerű” nyelvi pontosságát, de mindehhez hasonlataiban, metaforáiban valami nyugtalanító s meg nem alkuvó életérzés dinamizmusát elegyíti:

Én érzékeimmel gondolkodom
 embereken jeleken dolgokon
 s úgy érzek elfulladva és riadtan
 mint a bimbó ha hirtelen kipattan
 s mint vakhományba-nyílt tigris-pupilla
 amely az éjszakát magába szívja.

(*Vallomás*)

Elemző, analitikus irányba mélyült el s vált ezáltal minden rezdülést plasztikusan megrajzolóvá Rónay György költői racionalizmusa. A képi elemeket olykor teljesen képes kiszóritani a versből s csak a gondolat belső variációiból, tágulószerű mozgásából, játékból formálni lírát :

Úgy voltál mindig a legközelebb, ha távol,
 mert tőled voltam távol, és távol is veled,
 és egyre teljesebb lettél minden hiánytól,
 és hiányoddal is létem lett teljesebb.

(*Tam prope*)

Mindnyájuknál szenvedélyesebb lírai alkat és egyéniség Zelk Zoltán, akinek verseiben különös feszültség vibrál. E feszültséget az az ellentétesség váltja ki, amely kifejezett érzéseinek zaklatott-szaggyatott áradása és versformálásának racionális fegyelme, logikus építkezése között támad. Az érzelmi energiátöbblet olykor képzeletét is meglóditja, s verseinek hagyományosan ritka és közvetlen képi szféráját már-már vízionáló egységbe alakítja és tömöríti. S bár friss kötete az elmúlt évben nem volt, csupán szórványos publikációi, — új versei között éppen erre az érzelmi túlfűtöttségre és fantázia röptetésre találhatunk példát:

Izgatottabbak az élőknél,
 nem ölelnek, csak hadonásznak,
 úgy szeretnek, csak fenyegetnek,
 ujjukkal szívemre mutatva
 számonkérlik mindenegy percem,
 mit gyűjtöttem haláluk óta.
 Az vagyok nékik, aki velük,
 aki akkor, közöttük voltam —

(*Halottaim*)

E nemzedék életben maradt és így négy évtizedes pályát megért tagjai közül azonban a leginkább teljes és szintetikus életmű-építkezés erővonalait Vas István és Weöres Sándor költészetében lelhetjük fel. A kortársai többségére is jellemző racionális alapállást a legkövetkezetesebben és koncentrált sűrűséggel Vas István valósította meg. Lírájának főáramában szinte kitapintható annak az értékes hagyománynak ösztönös-tudatos felelevenítése és korszerű újrafogalmazása, amelynek kezdeti elmei még a felvilágosodás eszméitől ihletett Csokonai poézisében alakultak ki. Persze Vas ezt az örökséget nem valamilyen elvont ész-vallás hirdetőjeként vagy okoskodó tanköltemények keretében élesztette fel, hanem egy bölcs emberi tartás lírai kifejezése formájában. E bölcsességben sok a történelmi tapasztalatokból leszűrt rezignáltság: fenntartás és kétség minden olyan utópiával szemben, amely az értelmet fogadja el vagy képzeli a világ rendező elvének. Inkább szkeptikus tehát, mint naiv Vas István racionalizmusa: nem az „ésszerűség” élettől távoli, hideg fölcényébe akar elzárkózni, hanem a történelmi mozgás, a társadalmi harc terepén az értelmes emberi tájékozódás és tevékenység öntudatát és harmóniáját kiküzdeni. Ezért oly lényeges verseiben a „lírai hitel”, az eleven és érzékletes valóság-közelség. S ezért perlekedik mindenfajta misztifikációval; jelentkezzék akár a társadalmi, akár az irodalmi érdekek nevében, s legyen a túlhajtott indulatok vagy a meggyőzőnek látszó, de hamis ész-érvek szülőtte.

Pályája folyamán Vas István sohasem mondott le a társadalmi érvényességű líra igényéről. Költészete fókuszában mindig és az utóbbi évtizedben pedig fokozottan az értelmes emberi élet eszményeiért folytatott küzdelem motívumai álltak. S ezek az eszmények, a bölcs és ésszerű emberi tapasztalás eme villódzó fényei a szocialista humanizmus eszméivel átítatottak. Nem véletlen, hogy Vas István ars poéticát fogalmazó lírai szenvedélye éppen Prometheust idézi meg, mint az értelmes emberi küzdés jelképes megtestesítőjét:

... túléltem tündöklő istenek
 Tünékeny trónjait, én, az előre-
 látás, a választás, a kérdezés,
 Értelmes szenvedés, követelő kín,
 A sorsa elől megszökött titán,
 Ki addig is szabad vagyok s ha ismét
 Megláncolatnak, lesz, aki feloldoz
 Mindig és újra. Mert vagyok a Szándék.

(A tűzlopó)

Ma már furcsának és érthetetlennek tűnik, hogy volt idő, amikor Vas Istvánt az élettől való steril elvonatkoztatás és a költészet már avitt hagyományaihoz kötődő szemlélet „nem kívánatos” példajaként emlegették. Szemére lobbantva és a forradalom ügyével szemben merev elzárkózásnak értékelve a felszabadulás után öntudatosan megfogalmazott mondatát: „Vagyunk azonban néhányan, akiknek sem okunk, sem kedvünk mást folytatni, mint amit elkezdtünk.” Holott mindez nem jelentett többet és mást, mint ragaszkodást a szerves és természetes fejlődés menetéhez, lehetőségeihez. Nem a szocialista távlatokat, nem a politizáló forradalmi költészet útját utasította el, csupán annak előregyártott, túl közvetlen és közhelyesen szólamos modelljét. Az irodalmi öncélúság hirdetésének és gyakorlatának bármelyik változatától éppen olyan távol állt, mint az eszme — közelebbről a szocialista világkép — szolgálatának akármilyen költőietlen és személytelen teljesítésétől. Soha sem a „Szándék”, az ügy, a haladás, a szocializmus terepén kezdett vitát: hiszen szemérmesen és szkeptikusan számtalanszor megvallotta, hogy a történelmi osztályharc melyik oldalán áll. De mindig konokul szembefordult az ember s az irodalom szuverenitását fenyegető erőszakos vagy mesterkéltségekkel, — bármilyen köntöst öltöttek is magukra. S védte és bizonyította a maga irányzatának, egyéni ízű költői racionalizmusának korszerű eszmei és lírai lehetőségeit. Így érkezve el az elmúlt évtizedben a maga vállalta magatartás tágasan bölcs s emberi történelmünk lényegére rákérdező szintéziséig.

Másféle módon és más irányba haladva törekedett költői „teljességre” a nemzedék másik nagy lírai egyénisége, Weöres Sándor. Az elmúlt esztendőben kötete ugyan nem volt, de az évtized folyamán lírája újabb — az eddigieket betetőző — szakaszához érkezett. Ismeretes, hogy Weöres lírája sok vonatkozásban eltér a költészetünkben szokásos és hagyományos életmű-építkezéstől. Nem kötődik konkrétan körüljárható tárgykörökhöz, s csak nagyon áttételesen vagy elvontan kapcsolódik az élet mindennapos helyzetéhez, gondolataihoz és hangulataihoz. Állandóan alakuló, többféle irányzat és kifejezési mód lehetőségeiből, elemeiből különös — személytelenül is személyes — lírai egységet formáló életművében más költők centripetális irányultságával szemben a centrifugális erők túlsúlya érvényesül. E szórtságban, az életmű egymástól távoleső szféráinak szerteágazó crővonalaiiban is fölfedezhető azonban bizonyos költői következetesség, önmagával azonosság. Lírai magatartás, amelynek nem a cselekvés és még csak nem is a csodálkozás, hanem a szemlélődés a legfőbb „mozgatója”. Költői epigrammájában, vagy inkább aforizmájában maga Weöres is a szemlélődéstől átlényegült belső összpontosításban látja az emberi megvalósulás lényegét:

Az ember még nem ember,
csak hadonászó veszélyes kamasz.
Az ember akkor lesz ember,
ha átvilágítja mélyéig önmagát,
s a benső világosságból
környezetére sugarat bocsát.

(Protohomo)

Tágas és többféleképpen értelmezhető életfilozófiát, erősen resignált, de sok bölcsességet is tartalmazó világképet sűrít magába ez a magatartás. Van benne ezoterikus, hermetikus életből-kivonulás, elhúzódás a hétköznapok egyszerűségéből és gyakori a lemerülés a homályos, a ráción túli örvényes mélységekbe. Helytelen volna azonban mindezt a nyugateurópai irracionális bölcséleti alapállás párlatának minősíteni, ha e filozófiák jelenléte az életmű számos pontján közvetett vagy

közvetlen formában érzékelhető is. Weöres szemlélődésre koncentráló magatartása sokkal inkább bizonyos keleti bölceletek kontempláló életelvével rokonítható. Olyan — gyakorlati életvitelt is hirdető — bölceletek felfogásával, amelyek az élet mindennapos küzdelmeiben való elmerülés helyett a szellemiség fölényének és jó közérzetének primátusát hangsúlyozzák. A belső-világra, a „szellemire” összpontosítva azonban nem csapnak át misztikus elvonatkoztatásokba és némely mozzanatokban „élettagadó” szemléletüket eleven „életigenlő” indulatokkal párosítják. Erre utal Weöres olvasóihoz intézett felszólítása is: „Átvilágítani és felrázni óhajtlak, hogy átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énedből. nyitott, szociális, kozmikus, végtelen énné.” Vitakozni lehet e magatartással, hiszen a szemlélődő életformákhoz is csak a társadalmi cselekvés hosszas harcai után juthat el az emberiség. Annyi azonban tény, hogy Weöres nem a társadalmi cselekvés ellen fordítja költészete mondandójának életét. Tehát nem tagadja, nem vonja kétségbe azt, csupán az emberi megújulás, átalakulás folyamatában véli nélkülözhetetlenül lényegesnek a szemlélődő magatartás és életforma energia-sűrítő erejét.

Mai költészetünk egyik legjelentősebb nemzedékének tagjairól szoltunk, akiknek költészetét csak madártávlatból vizsgálva is, rá kellett ébrednünk arra, hogy e nemzedéken belül többféle irányzat, s az irányzatokon belül is több egyenként eltérő egyéni variáció létezik. Hasonló eredményre jutnánk a pályájukat később — a harmincas évek végén vagy a felszabadulás utáni évtizedekben — kezdő nemzedékek költői munkásságának hirtelen átvilágításakor is. Nemzedékek és irányzatok teljes belső tagozódását lehet megfigyelni, mintha a költészetben mindenki mindenki ellen volna. De ez a verseny, ez a költői „harc” nem egymás crediményeinek és lírai műhelyének megszüntetéséért folyik. Csak túlhaladásáért. Mindenki csak mindenki ellen teljesítheti ki költői életművét. Ekként újult meg a hatvanas évtizedben az előbb jellemzett nemzedék, s a soraikban érvényre jutott többféle lírai irányzat is.